SCHRIJVER MOET DE MENS BEWUST MAKEN

87-Jarige auteur komt met frisse bundel

Albert Helman: 'Ik heb me mijn hele leven verzet'

= door Jos de Roo =

De SURINAAMSE schrijver Albert Helman verrast op 87-jarige leeftijd met de frisse verhalenbundel 'Verdwenen wereld'. Anders dan de titel doet vermoeden, zijn het geen verhalen waarin Helman nostalgisch terugkijkt naar wat er allemaal in zijn lange leven is verdwenen; eerder is het een confrontatie van heden en verleden. Het bijzondere is dat deze confrontatie voor Helman noodzakelijkerwijs meteen een confrontatie tussen verschillende culturen is.

Daar wijst de opbouw van de bundel ook op. Helman verdeelt 'Verdwenen wereld' in vier afdelingen. In de eerste, 'Autochtonen', staan verhalen waarin Suriname Indianen en bosnegers een belangrijke rol spelen. Het zijn aantrekkelijke verhalen, omdat Helman niet alleen een bewonderaar is van de natuurmensen, maar ook tegelijkertijd een persoonlijke confrontatie met hen aangaat.

De spanning die er is tussen het respect voor de eigen cultuur van de Indianen en de kritiek die hij heeft op de traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen, waarbij de laatsten de zwaarste lasten moeten dragen, voorkomt dat het gladgelikte nostalgische verhalen zijn over wat voorbij is. Daarvan getuigt het verhaal 'Vriend en vrouw', waarin zijn Indiaanse vriend Kokono de ik-figuur zijn mooie zuster Ipakpeu aanbiedt. Het aanbod weigeren zou betekenen dat hij de vriendschap bruskeert; het aanvaarden betekent verraad aan de eigen normen, maar tegelijkertijd is er ook het mannelijke lustgevoel, dat alle idealen vertroebelt. Het verhaal besluit suggestief over zijn Indiaanse vriend: 'Er is geen Indiaan van wie ik zoveel hou, en toch hoop ik hem nooit meer te ontmoeten'.

PIONIERS

De tweede afdeling 'Wegbereiders' bevat verhalen over pioniers die de wildernis intrekken en er de technische vooruitgang brengen. Hier pakt Helman een van zijn geliefde thema's op, dat van de strijd tussen de mens en de natuur. Was in zijn verdere werk de mens steeds de verliezer van de natuur, nu heeft Helman een andere visie. Door de techniek zegeviert de mens over de natuur. Hij legt wegen aan, overwint kolkende rivieren, weet elektrische stroom in het donkere oerwoud te brengen, maar hij kan de natuur in zichzelf niet beheersen, zoals blijkt in 'Volage', waarin een ingenieur, elke avond met tranen in de ogen luistert naar de omroepster van Radio Algiers, met wie hij het niet had aangedurfd een affaire te blijven houden.

VOGELS

Verhalen waarin het typisch eigene van de verschillende Surinaamse bevolkingsgroepen het thema zijn, staan in de derde afdeling 'Stad en ommelanden'. Soms beperkt Helman zich tot niet meer dan een folkloristische beschrijving, zoals in 'Knopentaal' dat gaat over de typisch geknoopte hoofddoeken van Creoolse vrouwen. Dat is teleurstellend, omdat je als lezer opeens vanuit de driedimensionale wereld van de verhalenwereld duikelt in de eendimensionale wereld van een weliswaar goed geschreven toeristenfolder.

Het verhaal 'Economen en speculanten' daarentegen behoort tot een van de beste uit de bundel, omdat het op een lichtvoetige manier de filosofie van de arme begrijpelijk maakt en de volksziel van de arme stadscreool blootlegt. Een man vertelt dat hij zijn mooie radio van driehonderd gulden heeft doorverkocht voor vijfenzeventig gulden, maar hij heeft er nog geen cent van gezien, reden waarom hij spijtig opmerkt: 'Als ik geweten had, dat hij me toch niet zou betalen, dan had ik hem beter honderdvijftig gulden kunnen vragen'.

De ik-figuur proeft deze opmerking: liever tien vogels in de lucht dan één in de hand, omdat er toch nooit één in de hand komt. En bovendien: bij honderdvijftig gulden was de schuld van de koper erger geweest en het verlies erger. En dan: in dat geval was de kans groot geweest dat de koop niet was doorgegaan, zodat hij zijn radio nog had. En tenslotte: hij zal hem zelf wel op afbetaling hebben gekocht en alleen maar een kleine aanbetaling hebben gedaan.

De laatste afdeling, 'Wie weet?', bevat verhalen waarin Helman de Surinaamse geschiedenis en het heden op elkaar betrekt. In het verhaal 'Utopiërs droom' geeft hij een romantische toekomstvisie over een Suri-

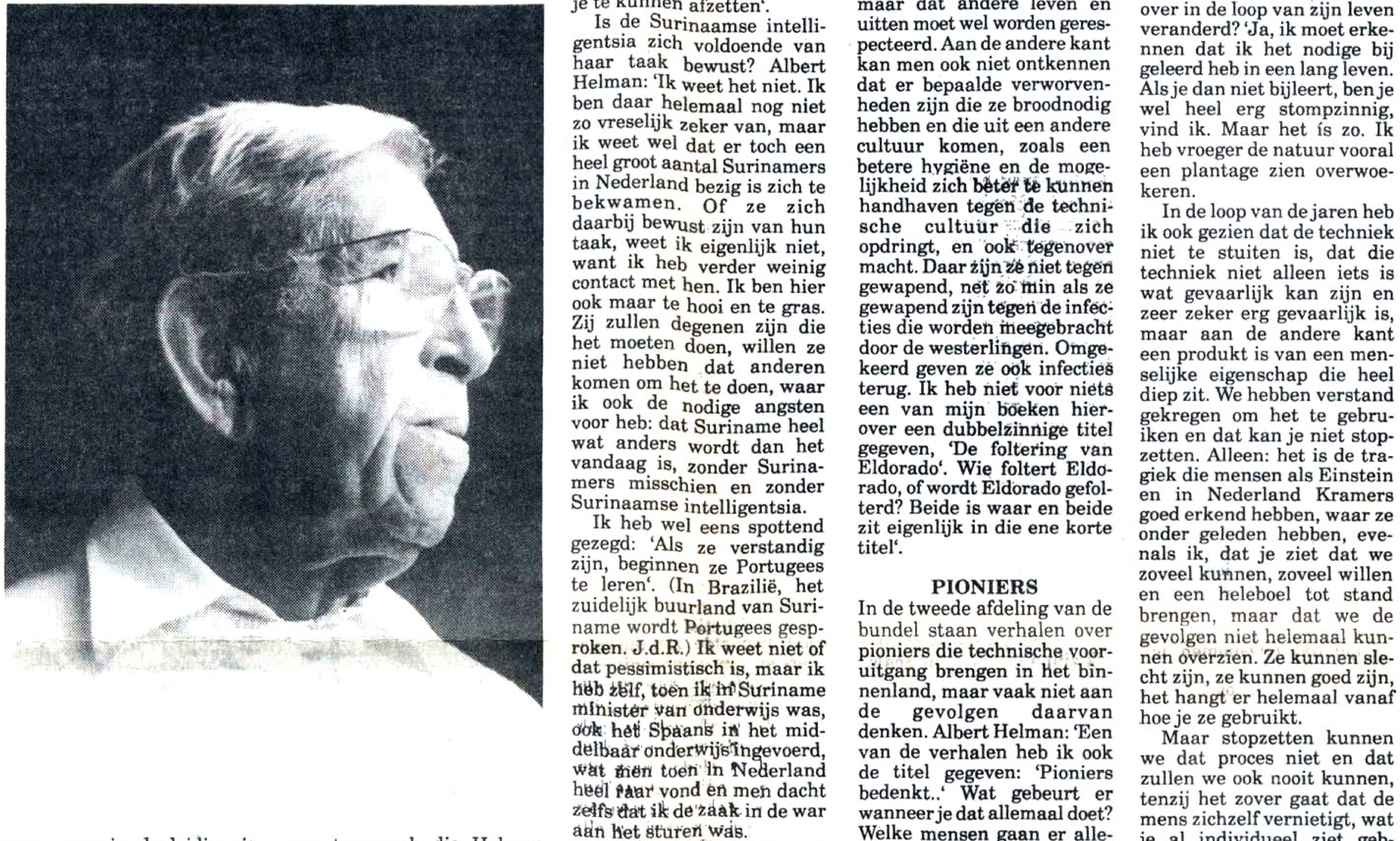

name waarin de leiding in handen is van jonge, onzelfzuchtige mensen. De boodschap van Helman is duidelijk: de goede krachten zullen winnen in het eind.

ZORG EN HOOP

Als ik Albert Helman vraag of hij met het laatste verhaal heeft willen aangeven, dat het Suriname zoals hij het gekend heeft wel móet verdwijnen, kijkt hij eerst nadenkend naar buiten. Met verrassend heldere ogen en een stem die ondanks de ouderdom iets jeugdig zachts heeft, zegt hij: 'Wat ik heb willen zeggen, kan ik het beste uitdrukken met: zorg en hoop. Het grootste gedeelte van de bundel vertelt over zorg, want wat het beschrijft, is verdwenen. Maar hoop kan niet uitblijven. Het is typisch Surinaams om aan hoop te denken, als je zorg zegt. Die hoop zit aan het eind van de bundel'.

De volksvertegenwoordiging in het verhaal 'Utopiërs droom' bestaat uit vertegenwoordigers van functionele groepen in de maatschappij. Het is een oude socialistische droom, gekoppeld aan de typisch Surinaamse omstandigheden, zo blijkt uit wat Helman zegt. 'Ik hoop —en daar heb je de hoop weer — dat alles als een eenheid vertegenwoordigd zal zijn. Geen partijen meer op wat voor raciale of religieuze grondslag dan ook. Vanaf het eerste moment dat ik me met de gang van zaken in Suriname heb bemoeid, was mijn grote wens dat er uit een heterogene bevolking een volk ontstaat dat zich homogeen voelt, want zonder dat kan het niet.

Bolivar heeft gezegd: 'Zonder vrijheid is er geen vaderland maar die vrijheid betekent ook vrijheid van de mensen onderling. Vrijheid en gelijkheid zijn onafscheidelijk aan elkaar verbonden'.

In het verhaal 'Tussentijds afscheid' citeert Helman deze uitspraak van Bolivar. Het verhaal bevat een toespraak die Helman vlak na de Tweede Wereldoorlog in Suriname hield. Hij keerde er zich tegen het kolonialisme, maar verbazingwekkend is het hoeveel uit de redevoering van toen ook past op de situatie nu. Helman: 'Het kolonialisme is uit Suriname nog lang niet verdwenen, want het zit niet alleen in staatkundige vormen, maar ook in denkwijzen, gedragspatronen en mentaliteit en die zijn nog niet verdwenen. Suriname is geestelijk gesproken nog steeds een kolonie, want met een pennestreek of een regeringsbesluit of een vlag of een spreuk is dat niet weg te werken. Daar is meer voor nodig, wat ook weer bij de mens zelf begint en bij de onderlinge verhoudingen. Men heeft het in Suriname — en dat gebeurt in Nederland ook — steeds maar over rechten, zonder dat men erbij bedenkt dat het correlaat van rechten, de schaduwkant ervan de plicht is. Er is geen recht zonder plicht en er is geen plicht zonder recht, want ze zijn onafscheidelijk met elkaar verbonden. Als ik het recht op vrijheid wil laten gelden, dan krijg ik ook de plicht de vrijheid waard te zijn en goed te gebruiken'.

INTELLIGENTSIA

In een toekomstige Suriname nemen de intellectuelen in Helmans visie een aparte plaats in. 'In dat opzicht ben ik niet zo vreselijk marxistisch ingesteld, omdat elke maatschappij leiders nodig heeft, voorgangers, pioniers. Zij zijn toch hoofdzakelijk bij de intelligentsia te vinden, want dat zijn de deskundigen. Het zijn tegelijkertijd ook de mensen die in staat zijn zich af te zeggen tegen de boze buitenwereld. We leven nou eenmaal in een wereld, waarin het erom gaat jezelf te handhaven tegenover allerlei anderen die zich ook willen handhaven en die dus min of meer in de weg lopen. Zonder dat er echte strijd hoeft te zijn, moet er dus wel de mogelijkheid zijn je te kunnen afzetten'.

Is de Surinaamse intelligentsia zich voldoende van haar taak bewust? Albert Helman: 'Ik weet het niet. Ik ben daar helemaal nog niet zo vreselijk zeker van, maar ik weet wel dat er toch een heel groot aantal Surinamers in Nederland bezig is zich te bekwamen. Of ze zich daarbij bewust zijn van hun taak, weet ik eigenlijk niet, want ik heb verder weinig contact met hen. Ik ben hier ook maar te hooi en te gras. Zij zullen degenen zijn die het moeten doen, willen ze niet hebben dat anderen komen om het te doen, waar ik ook de nodige angsten voor heb: dat Suriname heel wat anders wordt dan het vandaag is, zonder Surinamers misschien en zonder Surinaamse intelligentsia.

Ik heb wel eens spottend gezegd: 'Als ze verstandig zijn, beginnen ze Portugees te leren'. (In Brazilië, het zuidelijk buurland van Suriname wordt Portugees gesproken. J.d.R.) Ik weet niet of dat pessimistisch is, maar ik heb zelf, toen ik in Suriname minister van onderwijs was, ook het Spaans in het middelbaar onderwijs ingevoerd, wat men toen in Nederland heel raar vond en men dacht zelfs dat ik de zaak in de war aan het sturen was.

Achteraf blijkt het toch wel juist te zijn geweest, alleen zou ik nu zeggen: neem die nauwverwante taal, het Portugees, erbij, want je zit niet alleen op het continent, het is maar een heel klein hoekje'.

GEDOOPT HERT

Van de laatste afdeling van 'Verdwenen wereld' springen we naar de eerste. Daarin staat het schitterende verhaal over pater Fidelis die een Indiaans dorp heeft bekeerd en gedoopt. De Indianen zullen dus voortaan op vrijdag geen vlees meer eten, maar bij een bezoek aan het dorp constateert pater Fidelis tot zijn woede dat ze een hert hebben geschoten, dat ze aan het verorberen zijn. De Indianen op hun beurt zijn verbaasd over de reactie van de pater. Ze ontkennen in alle toonaarden dat ze vlees eten op vrijdag. Het dorpshoofd Pasiké vertelt ernstig dat hij net zoals de pater bij hun doop had gedaan.

Hij had met een kalebas water het hert omgedoopt in een vis. Albert Helman: 'Ik wil duidelijk maken dat het met alle geweld willen kerstenen van mensen uit een andere cultuur een gekke illusie is. Allerlei uiterlijke dingen kunnen wel veranderen, maar het wezen van de mens niet. Men moet vooral niet proberen de mensen hun eigen cultuur en denkwijze af te pakken. Je kunt het verzet daartegen als een slimmigheid beschouwen, maar het is volkomen natuurlijk. Een verhaal als dit maakt dat veel duidelijker dan welke theoretische verhandeling ook'.

Toch tekent Helman protest aan tegen het rollenpatroon dat Indiaanse vrouwen wordt opgedrongen. 'Ik kan vanuit mijn eigen gezichtspunt natuurlijk niet alles mooi vinden. In een ander boek heb ik geschreven: 'Ik ken geen nobele wilden'. De Indianen zijn precies mensen als andere mensen, alleen uitten ze zich anders, maar dat andere leven en uitten moet wel worden gerespecteerd. Aan de andere kant kan men ook niet ontkennen dat er bepaalde verworvenheden zijn die ze broodnodig hebben en die uit een andere cultuur komen, zoals een betere hygiëne en de mogelijkheid zich beter te kunnen handhaven tegen de technische cultuur die zich opdringt, en ook tegenover macht. Daar zijn ze niet tegen gewapend, net zo min als ze gewapend zijn tegen de infecties die worden meegebracht door de westerlingen. Omgekeerd geven ze ook infecties terug. Ik heb niet voor niets een van mijn boeken hierover een dubbelzinnige titel gegeven, 'De foltering van Eldorado'. Wie foltert Eldorado, of wordt Eldorado gefolterd? Beide is waar en beide zit eigenlijk in die ene korte titel'.

PIONIERS

In de tweede afdeling van de bundel staan verhalen over pioniers die technische vooruitgang brengen in het binnenland, maar vaak niet aan de gevolgen daarvan denken. Albert Helman: 'Een van de verhalen heb ik ook de titel gegeven: 'Pioniers bedenkt..' Wat gebeurt er wanneer je dat allemaal doet? Welke mensen gaan er allemaal aan? Welke waarden worden er vernietigd? En wat wordt ervoor teruggebracht? Daar wordt door de economen die bij al deze plannen meestal de leiding geven, veel te weinig rekening mee gehouden.

Je moet dus niet alleen kijken naar de positieve gevolgen van wat je doet, maar ook naar de negatieve. Dat zou overal moeten gebeuren. Neem vandaag de dag. De hele wereld is opgeschrikt door wat er gebeurt rond Irak, maar er wordt veel te weinig aan gedacht dat al die wapens en al die mogelijkheden tot vernietiging die Saddam Hoessein heeft, uit het westen komen. Wij uit het westen hebben die geleverd en we krijgen dus eigenlijk nu op onze boterhammen wat we erop gelegd hebben'.

De technici in de verhalen lijken soms met hun eigen gevoelens in de knoei te komen, zoals de man die elke avond naar Radio Algiers luistert om de stem te horen van een omroepster met wie hij een affaire heeft gehad, die hij niet durfde door te zetten. Is zo'n techneut volgens Helman iemand die eigenlijk maar een half mens is? Verontwaardigd: 'Nee, ik heb juist willen laten zien dat die techneut een héél mens is, dat de menselijkheid over te vinden is en dat de gevoeligheid van de Indianen en de gevoeligheid van een technische ingenieur die daar zijn werk moet doen, niet verschilt. Er is alleen maar een niet elkaar begrijpen, een afstand die ik als schrijver bij de lezer juist probeer te overbruggen, want bij de lezer bestaan afstannden en de taak van de schrijver is dat hij de mens bewust maakt van wat er in hemzelf aan de hand is. Dat is eigenlijk de ultieme strekking van het verhaal'.

Uit de verhalen is te proeven dat de techniek steeds verder voortschrijdt, maar in de vroege werken van Helman verloor de mens het van de natuur. Is de mening van Helman hierover in de loop van zijn leven veranderd? 'Ja, ik moet erkennen dat ik het nodige bij geleerd heb in een lang leven. Als je dan niet bijleert, ben je wel heel erg stompzinnig, vind ik. Maar het ís zo. Ik heb vroeger de natuur vooral een plantage zien overwoekeren.

In de loop van de jaren heb ik ook gezien dat de techniek niet te stuiten is, dat die techniek niet alleen iets is wat gevaarlijk kan zijn en zeer zeker erg gevaarlijk is, maar aan de andere kant een produkt is van een menselijke eigenschap die heel diep zit. We hebben verstand gekregen om het te gebruiken en dat kan je niet stopzetten. Alleen: het is de tragiek die mensen als Einstein en in Nederland Kramers goed erkend hebben, waar ze onder geleden hebben, evenals ik, dat je ziet dat we zoveel kunnen, zoveel willen en een heleboel tot stand brengen, maar dat we de gevolgen niet helemaal kunnen overzien. Ze kunnen slecht zijn, ze kunnen goed zijn, het hangt er helemaal vanaf hoe je ze gebruikt.

Maar stopzetten kunnen we dat proces niet en dat zullen we ook nooit kunnen, tenzij het zover gaat dat de mens zichzelf vernietigt, wat je al individueel ziet gebeuren. Als dat massaal zal gebeuren, kan ik alleen maar zeggen: ik ben blij, dat ik er niet meer bij zal zijn'.

In de derde afdeling komt het vreselijk aardige verhaal voor over de man die zijn radio heeft verkocht, maar er nog geen geld voor heeft gehad. Nu hij naar zijn geld kan fluiten, heeft hij er spijt van dat hij niet meer heeft gevraagd. De verteller becommentarieert dat als typisch Surinaams denken: liever tien vogels in de lucht dan één in de hand, want die ene komt er toch nooit.

Is dat niet een heel pessimistische visie? Helman bestraffend: 'Nee, het is niet pessimistisch en het is niet optimistisch. Het is een gevolg van een waarneming. Ik zie dat zo. Zo zijn ze. Ze geven ook altijd eerst geld uit voordat ze het hebben verdiend, in de hoop dat ze het verdienen. Als iemand zegt: je kunt dit of dat doen, dan zien ze dat het al is gebeurd, voordat ze een hand hebben uitgestoken. Het is misschien ook een vorm van kolonialisme, dat weet ik niet, maar het is me wel opgevallen dat het heel sterk in Suriname het geval is, misschien wel sterker dan in andere plaatsen'.

Is dat een taaie levenskracht die de mensen op de been houdt? Helman: 'Het instinct tot zelfbehoud is natuurlijk heel groot. Juist mensen die in benarde omstandigheden leven, ontwikkelen dat sterker dan mensen die het makkelijker hebben en bij wie het zelfs verloren gaat, zodat ze juist hun eigen behoud tegenwerken. Dat is juist wat ik vrees bij de verdere ontwikkeling van de techniek'.

In de verhalen uit de derde afdeling beschrijft Helman vaak zaken uit Suriname die zijn verdwenen of die aan het verdwijnen zijn, zoals de kinderverzorgster — de nene —, het dragen van hoofddoeken, de typisch Hindostaanse ezelskar, een Javaans plantagefeest. Wordt Helman weemoedig als hij terugdenkt aan het Paramaribo van vroeger? 'Ongetwijfeld. Wanneer je terugdenkt aan iets wat niet meer bestaat en wat je eigenlijk toch erg dierbaar is geweest, dat wat de Surinamers 'a switi Sranan' noemen, het zoete van Suriname, dat dat voorgoed weg is... Natuurlijk stemt het je weemoedig.

Aan de andere kant zie je ook de voordelen ervan en het geweldige voortstappen van de historie en ook daar ben je dus zelf de eerste dupe van. Ikzelf was, toen ik het vroeger meemaakte, een flinke jonge kerel en nu ben ik een oude man. Helaas nog niet, zoals het in de bijbel heet 'oud en der dagen zat', maar toch bijna aan zat toe, denk ik'. Helman lacht voor het eerst fijntjes.

In de laatste afdeling van de bundel komt niet alleen de toekomst ter sprake, maar ook het verleden. Daarbij stipt Helman herhaaldelijk de tijd van de Tweede Wereldoorlog aan. Met name lijkt het hem dwars te zitten dat hij komend uit het Nederlands verzet in de Tweede Wereldoorlog en lid van het Nederlandse noodparlement bij aankomst in Suriname toch door de politie in de gaten werd gehouden, omdat hij door zijn anti-koloniale houding gezagsondermijnend zou kunnen zijn.

Denkt Helman bij het ouder worden steeds vaker terug aan de Tweede Wereldoorlog als aan een tijd waarin het erop aan kwam? Helman: 'Het is natuurlijk een tijd geweest die voor mij van heel grote betekenis is geweest. Het was een tijd van bewustwording, ook van bepaalde plichten en dilemma's.

U moet ook niet vergeten

Vervolg op pag. 10

van dorp - eddine n.v.
Voor al Uw boeken en tijdschriften
eddine n.v. SCHOTTEGATWEG OOST
van dorp - OTRABANDA
van dorp - PUNDA
van dorp - PROMENADE
van dorp - eddine n.v. HATO
van dorp - eddine n.v. PRINCESS BEACH HOTEL
van dorp - eddine n.v. CURAZAO PLAZA HOTEL
van dorp - eddine n.v. HOLIDAY BEACH HOTEL
van dorp - eddine n.v. CARIBBEAN HOTEL
van dorp - eddine n.v. I.T.C.
net even..... iets beter

CITCO
CURAÇAO INTERNATIONAL TRUST CO.,

Vervolg van pag. 5
dat het bij mij al veel eerder is begonnen, al in 1936 in de Spaanse burgeroorlog. Toen wist ik duidelijk waar het om ging. In '36 was ik 33 jaar oud. Ik kan zeggen net als een figuur uit een Franse roman die zich steeds vergelijkt met allerlei andere mensen: Ik was 33 en toen ben ik ook gekruisigd. De verrijzenis laat op mijn zevenentachtigste nog op zich wachten. Maar anyway: er zijn een heleboel dingen gebeurd en dat verzet is een dramatische samenvatting geweest van wat ik al die tijd heb gedaan: me verzetten. Me verzetten tegen onrecht, me verzetten tegen de onzin. Me verzetten tegen de ambtenarij, enfin, me verzetten tegen alles wat ons het leven onaangenaam of slecht maakt'.

Albert Helman, Verdwenen wereld. Verhalen en schetsen uit Suriname. In de Knipscheer, Amsterdam. 224 blz., f 29,50.